

ВПЛИВ ДЕМОКРАТИЧНОГО РЕЖИМУ НА ХАРАКТЕР МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН

У статті розглянуто вплив політичних режимів, зокрема демократичного, на міждержавні взаємовідносини. Визначені фактори, що значною мірою обумовили появу теорії «демократичного миру» у 90-і роки ХХ ст. Серед цих факторів називається глобалізація та зростання кількості демократичних країн в світі.

Визначаються особливості демократичних країн, які пояснюють їх миролюбиву зовнішню політику, намагання уникати військового вирішення суперечностей з іншими країнами та надання переваги дипломатичним шляхам розв'язання проблем. Звертається увага на те, що мирні стосунки зберігаються перш за все в діаді ліберально-демократичних країн.

Розглядаються основні положення теорії демократичного миру та її критика. Критики вказують на складність передбачення поведінки демократичних країн та ймовірніший характер демократичного миру в умовах невизначеності, нелінійного розвитку, загроз, ризиків.

Звертається увага на те, що демократичні країни теж воюють. Вибір війни, як способу розв'язання спірних питань з іншими країнами, залежить як від особливостей демократичного режиму, його консолідації, ресурсів, так і від характеру наявних загроз та можливих способів захисту від них. У статті розглядається політична мотивація дій влади та вказується на те, що вона може бути притаманною країнам як з авторитарним, так і з демократичним режимом.

У статті розглянуті зміни в світовій безпековій системі. Відмічається, що кількість демократичних країн в світі нині скорочується, а натомість зростає кількість автократій.

Прогнозується входження світу в період біфуркації. Відмічається, що міжнародна та регіональні системи безпеки виявилися неспроможними запобігти виникненню нових війн, що можуть перерости в світову війну, а тому потребують змін, реформування.

Ключові слова: демократичний мир, війна, політичний режим, демократія, авторитаризм, хвилі демократії, міждержавні відносини.

Постановка проблеми. Міждержавні відносини мають різний характер. Це союзницькі, або ж конфліктні відносини; напружені чи відносини мирного співіснування, а можуть бути й ворожими, які приводять до війни. Дослідники війни визначають її причини: відмінності в культурі, релігії існуючих цивілізацій, нерівномірний технічний, економічний розвиток країн світу; скорочення природних ресурсів та зростання розриву між бідними та багатими країнами. Дехто вважав, що причина війни криється в людській природі, а хтось називає війну продуктом держави. Вивчаються вченими й можливості побороти таке зло, як війна. Деякі сучасні вчені, як колись І.Кант, вважають, що перехід від епохи війни до епохи «вічного миру» обумовлений об'єктивними причинами – це зростання взаємозалежності країн світу в умовах глобалізації та процеси демократизації. У країнах з різними політичними режимами існують відмінності в прийнятті рішень в тому числі й рішення про початок війни. Вчених цікавить те, держави з яким режимом (демократичним чи автократичним) є більш миролюбивими.

Мета: дослідити особливості впливу політичного режиму на міждержавні відносини.

Виклад основного матеріалу. У епоху глобалізації, яка характеризується зростанням взаємозалежності країн у всіх сферах життя, міждержавні війни мали б стати анахронізмом. Збільшення кількості демократичних країн теж розглядається як чинник, що сприяє мирному співіснуванню держав світу. Здавалося, що збуваються передбачення І. Канта. Філософ вважав, що громадяни республіки не погодяться почати міждержавну війну, бо це б означало звалити на себе всі її нещастя. Про це він писав в кінці ХVIII ст. в роботі «До вічного миру».

Зібрані численні емпіричні дані, які свідчили про те, що ліберально-демократичні країни не тільки не воюють одна з одною, але частіше за все відмовляються від воєнного вирішення суперечностей також і з недемократичними країнами за умови, що існує можливість вибору. На думку С. Мітчелл, у світовій системі, в якій переважають країни з демократичним режимом, змінюється поведінка й авторитарних країн. Вони стають набагато більш схильними мирно врегулювати територіальні претензії. Дослідниця посилалася на емпіричний аналіз спроб мирного врегулювання територіальних претензій на американському континенті, який підтверджував цю гіпотезу [1].

Ці спостереження та висновки вчених породили сподівання на те, що світ, в якому буде поступово з кожною хвилиною демократії зростати кількість демократичних країн, стане більш передбачуваним та мирним. То чи дійсно існує взаємозв'язок між типом режиму і миром та війною?

У 1990-х роках з'явилося багато робіт, в яких мир пов'язувався з демократичним режимом. У науковий обіг ввійшло поняття «демократичний мир». Хоча з моменту появи перших робіт, присвячених дослідженню цієї проблеми, пройшло багато часу, але інтерес до неї зберігається понині.

Посприяли цьому ті зміни, що відбувалися в світосистемі, і які зробили проблеми війни і миру знову надзвичайно актуальними. Це закінчення холодної війни, розпад Радянського Союзу та припинення існування біполярної світосистеми, збільшення кількості країн, в яких почалася демократизація, глобалізація тощо.

У 1992 році була опублікована книга Ф.Фукуями «Кінець історії та остання людина», в якій автор передбачав закінчення періоду глобальних революцій, ідеологічного протистояння та війн внаслідок поширення в світі ліберальної демократії західного зразка. Книга викликала великий резонанс і стала однією з найбільш обговорюваних серед вчених-політологів. Хоч прогноз Ф. Фукуями і не збувся, але його та інших вчених пошуки відповіді на питання про наслідки змін світосистеми, посприяла появі нових напрямків дослідження. Одним з цих напрямків дослідження було і дослідження «демократичного миру».

Що ж розуміють під «демократичним миром»? Це той мир, який встановлюється між демократичними країнами. Оскільки в демократичних країнах від народу залежить доля влади, то вона не буде готовою на дії, які приведуть до втрати її легітимності. Людські жертви під час війни, падіння економіки, зростання податків, скорочення робочих місць тощо не можуть не позначитися негативно на довірі до влади. Згідно структурній концепції демократичного миру обрані посадовці та особи, які приймають рішення, є підзвітними електорату. Саме це роблять війну в основному непривабливим варіантом дій як для уряду, так і для держави.

Б.М. Рассет вказує на те, що мудрий демократичний лідер передбачить, як будуть реагувати виборці на «війну за вибором», а не опір явному нападу. У тривалій або програшній війні значна частина електорату заплатить серйозну ціну грошима і кров'ю. Якщо це станеться, то демократичний лідер і партія можуть розраховувати на те, що їх усунуть з посади [2]. Такого важеля стримування дій влади не існує в авторитарних країнах. Вибори, якщо і проводяться, то лише формально. Реальної опозиції в таких країнах не існує.

На думку Б. М. Расетт, повномасштабна війна між парами (діадами) усталених демократій є явищем або надзвичайно рідкісним або ж повністю відсутнім [2, с.12]. Дослідження показують, що чим демократичнішими є будь-які дві держави, тим рідше і менш серйозними будуть будь-які мілітаризовані суперечки між ними. Вони варіюються за ступенем гостроти від суто дипломатичних погроз до невеликого насильства і їх набагато менше, ніж між недемократичними діадами [2, с.14].

З появою теорії демократичного миру з'явилася і її критика. Критики теорії демократичного миру вказують на те, що: різні вчені визнають демократію по-різному, а це створює труднощі у визначенні кола тих країн, які між собою не воюють; методи дослідження демократичного миру недосконалі, а результати, що отримані за допомогою цих методів, викликають сумніви; причини, які вважаються основними причинами існування миру між ліберально-демократичними країнами Заходу, не є такими. Критичний аналіз теорії демократичного миру представлений в таких роботах зарубіжних вчених, як Д. Е. Спіро «Нікчемність ліберального миру» [3]; Х. Хегре «Межі ліберального миру» [4]; С. Розато «Помилка логіки демократичної теорії миру» [5], А. Дефо «Статистична критика демократичного миру» [6] тощо.

Дехто з вчених вказує на те, що мир/війна залежать не від характеру політичного режиму, а від наявних загроз та можливих способів захисту від них. Випадковість, складні взаємодії

між державами та нелінійність розвитку розглядаються як чинники, що обумовлюють ймовірніший характер демократичного миру [7].

Не варто ідеалізувати політиків та політику демократичних країн. Варто зважати на те, що у країнах з будь-яким режимом політично мотивованою може бути як політика війни, так і політика миру. Політичну мотивацію дій влада, як правило, приховує. Для досягнення бажаного політичного результату в країнах з різними режимами часом використовуються універсальні технології, наприклад, технологію відволікання уваги від внутрішніх проблем, шляхом знаходження зовнішнього ворога. Іноді влада навіть готова розпочати «маленьку» війну, розраховуючи на її короткотривалість та успішність.

Наявність чи відсутність необхідних ресурсів для відстоювання своїх інтересів теж впливають на вибір політики держави. Ті, країни, у яких є шанси виграти війну з іншими, мають мати для цього ресурси (і не тільки матеріальні). Одним з ресурсів є консолідованість режиму. Якщо він не консолідований, то міждержавна війна може привести до конфліктів всередині держави, що послабить країну та зробить перемогу у війні недосяжною метою. Поняття «консолідований» демократичний та «консолідований» авторитарний режим використовуються тоді, коли хочуть підкреслити, що він упродовж тривалого часу здатний зберігати стабільність всередині країни завдяки суспільній згоді щодо цінностей, норм, правил. Х.Лінц та А.Степан в книзі «Проблеми демократичного переходу і консолідації: Південна Європа, Південна Америка і посткомуністична Європа» (1996) детально описали особливості консолідованої демократії: по-перше, ніякі значущі національні, соціальні, економічні, політичні або інституціональні актори не направляють свої ресурси на те, щоб досягти власних цілей, вдаючись до насильства або до зовнішнього вторгнення; по-друге, демократичний режим є консолідованим ціннісно, коли переважна частина громадськості дотримується думки, що демократичні процедури й інститути є найкращим способом управління колективним життям; по-третє, демократичний режим консолідований конституційно тоді, коли й урядові, і неурядові сили на всій території країни підкоряються законам, процедурам та інститутам, привчаються до вирішення конфліктів в цих рамках [8, с. 41].

Перехід країни до демократії не означає, що цей процес обов'язково завершиться консолідацією та режим набуде ознак ліберально демократичного режиму. А тому важко скласти уявлення про можливі «зони миру» у світі, оскільки тільки країни з ліберальною, консолідованою демократією здатні зберігати мирні стосунки між собою. Потрібно враховувати те, що нині існує багато різних видів демократичного режиму. Часто вчені використовують прикметники для уточнення особливостей режимів в тих чи інших країнах («дефектна демократія», «електоральна демократія», «неповна демократія» «напівдемократія» «незріла демократія» тощо). Це дозволяє підкреслити особливість такого типу режиму, те, що відрізняє його від інших. І саме ці особливості можуть пояснювати конфліктність чи миролюбивість країни з таким режимом. Нині існує консенсус щодо основних ознак демократичного режиму та певна передбачуваність їх поведінки. Але країни з подібними ознаками політичного режиму можуть бути: великими, середніми та малими; сильними та слабкими; можуть перебувати у ворожому оточенні, або ж мати миролюбивих сусідів; бути в стані кризи чи стабільності розвитку; в процесі зміни влади тощо. Внутрішні процеси, що відбуваються в сучасних демократичних країнах, зумовлюють і особливості зовнішньої політики.

Демократичні країни часом не гірше за авторитарні можуть підготувати суспільство до війни – короткої та переможної. Хоча за умов демократичного режиму це зробити складно через існування опозиції, розподілу влад, свободи слова, незалежних ЗМІ. І все ж поширення інформації, що викликає занепокоєння та породжує страх, позбавляють людину здатності раціонально, критично мислити, породжує панічні настрої в суспільстві.

Отже, демократичні країни теж воюють, можливо, вони не воюють з собі подібними, тобто з такими ж демократичними країнами, що мають схожу систему цінностей. Війни з недемократичними демократичні країни ведуть не тільки заради збереження своїх територій, зон впливу, місця в міжнародній системі, але і заради захисту своїх цінностей, того світу, який вибудовувався не одне століття і є звичним, комфортним, зрозумілим, світом в якому захищені права і свободи громадян. Авторитарні країни теж боронять свої цінності та уклад життя, який склався за певний період часу та теж може сприйматися як правильний, кращий.

Нині заслуговують на увагу зміни, що відбуваються в світі. Інституції, які займаються вимірами демократії, фіксують зменшення кількості демократичних країн. Вчені попереджають, що хвиля авторитаризації може привести до нових війн, як міждержавних, так і громадянських. Так у 2021 році відбулося безпрецедентне зростання кількості державних переворотів за останні два десятиліття.

Ці перевороти сприяли збільшенню числа закритих автократій. Автономія таких інституцій, як органи управління виборами зараз піддаються нападам і підриваються в багатьох країнах, де встановлюється автократизм [9, с.7].

Науковці, що зафіксували «відступ» демократії, прийшли до наступних висновків: у 2022 р., глобальний рівень демократії повернувся до 1986 року; рівень демократії, яким користується пересічний житель планети громадян теж знизився до цього рівня; найбільш драматичний спад спостерігається в Азійсько-тихоокеанському регіоні, який повернувся до рівнів, востаннє зареєстрованих у 1978 році; а Східна Європа і Центральна Азія, Латинська Америка і Карибський басейн повернулися до тих рівнів, які востаннє фіксувалися по закінченню холодної війни [10, с.6].

С. Хантінгтон демократію називав не тільки засобом проти тиранії, що дає людям шанс вирішувати й інші соціальні проблеми, але він також вважав, що поширення демократії у світі знижує ймовірність війн. Відповідно, поширення автократії веде до зростання ймовірності війни.

Висновок. Нині існує тенденція скорочення кількості демократичних країн та зростання кількості авторитарних країн. Цей «відступ» демократії створив умови для початку нових війн. Повномасштабна війна Росії проти України розпочалася під час «хвилі авторитаризму». Демократичний світ допомагає Україні, оскільки усвідомлює небезпеку «наступу авторитаризму», руйнування міжнародної системи безпеки, права, правил ведення війни. Сьогодні світ входить в період біфуркації. Існуючі міжнародна та регіональні системи безпеки виявилися неспроможними запобігти та зупинити сповзання світу в період смуту, тому потребують змін, реформування. При створенні нових систем безпеки мають бути враховані ті зміни, що відбулися в світі після закінчення Другої світової війни та Холодної війни.

Бібліографічний список / References:

1. Mitchell S. M. A Kantian system? Democracy and third-party conflict resolution. *American Journal of Political Science*. 2002. 46(4): 749–759.
2. Russett B. M. Democracy, War and Expansion through Historical Lenses. *European Journal of International Relations*. 2009. Vol. 15(1): 21–22. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1354066108100051> (дата звернення: 16.06.2023).
3. Spiro D. E. The Insignificance of the Liberal Peace. *International Security*. 1994. Vol. 19, No. 2 pp. 50–86.
4. Hegre H. The Limits of the Liberal Peace URL: https://harvardhegre.files.wordpress.com/2013/09/hegre_drph_dissertation.pdf (дата звернення: 29.06.2023).
5. Rosato S. The Flawed Logic of Democratic Peace Theory. *American Political Science Association*. 2003. 97(4):585–602. URL: https://www.researchgate.net/publication/228380708_The_Flawed_Logic_of_Democratic_Peace_Theory (дата звернення: 25.06.2023).
6. Dafoe A. Statistical Critiques of the Democratic Peace: Caveat Emptor. *American Journal of Political Science*. 2011. vol. 55, no. 2. pp. 247–262. URL: <https://www.jstor.org/stable/23025049> (дата звернення: 05.07.2023).
7. Monica L., Russett B. A Neural Network Analysis of Militarized Disputes, 1885–1992: Temporal Stability and Causal Complexity', in Paul Diehl (ed.), *The Scourge of War: New Extensions on an Old Problem*. 2004. pp. 28–60.
8. Linz J. J., Stepan A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996. 479 p.
9. Democracy report. Autocratization Changing Nature? URL: https://v-dem.net/media/publications/dr_2022.pdf (дата звернення: 28.07.2023).
10. Democracy report. Defiance in the Face of Autocratization. URL: https://www.v-dem.net/documents/30/V-dem_democracyreport_2023_highres.pdf (дата звернення: 30.07.2023).

Kindratets O. M. The influence of the democratic regime on the character of interstate relations

The article examines the influence of political regimes, in particular democratic ones, on interstate relations. Determined factors that largely caused the emergence of the theory of "democratic world" in the 90s of the XX century. Among these factors is globalization and the growth of the number of democratic countries in the world.

Features of democratic countries that explain their peaceful foreign policy, attempts to avoid military resolution of conflicts with other countries and preference for diplomatic ways of solving problems are defined. Attention is drawn to the fact that peaceful relations are preserved, first of all, in the dyad of liberal-democratic countries.

The main provisions of the theory of the democratic world and its critics are considered. Critics point to the complexity of predicting the behavior of democratic countries and the probabilistic nature of the democratic world in conditions of uncertainty, non-linear development, threats, and risks.

Democratic countries can also be at war. The choice of war as a way to resolve disputed issues with other countries depends both on the features of the democratic regime, its consolidation, resources, and on the nature of existing threats and possible ways of protecting against them. The article examines the political motivation of the government's actions and points out that it can be inherent in countries with both authoritarian and democratic regimes.

Changes in the world security system are considered in the article. It is noted that the number of democratic countries in the world is now decreasing, while the number of autocracies is increasing.

The world is predicted to enter the period of bifurcation. It is noted that the international and regional security systems were unable to prevent the emergence of new wars, which may turn into a world war, and therefore require changes and reforms.

Keywords: *democratic peace, war, political regime, democracy, authoritarianism, waves of democracy, interstate relations.*